

Report 3.2.6.

Falešné zprávy z oblasti medicíny v České republice – formát, rámování a legitimace

*Karina Stasiuk-Krajewska, SWPS University
Kaja Wójcik, SWPS University
30.06.2026*

1. Data, metoda, výzkumné otázky a postupy

Analýze byl podroben korpus multimodálních textů sestávající se z 202 falešných zpráv v českém jazyce týkajících se zdravotnické/lékařské tematiky, které byly partnery CEDMO v oblasti ověřování faktů, tj. spolkem Demagog.cz a agenturou AFP, označeny za nepravdivé. V souladu s přijatým předpokladem týkajícím se analýzy příspěvků ze sociálních médií byly ze získaného souboru dat odstraněny následující prvky:

- záznamy týkající se webových stránek;
- záznamy týkající se zpráv institucionálních médií;
- záznamy týkající se výroků politiků pronesených v rozhovorech;
- záznamy představující obecné fact-checkingové zprávy o narrativech, trendech atd. (pokud neobsahovaly odkazy na konkrétní falešné zprávy).

Při provádění analýzy se vycházelo z předpokladu, že zdrojovým materiálem bude příspěvek zveřejněný na sociálních sítích, který byl jako první podroben ověření faktů a/nebo je prezentován jako charakteristický/reprezentativní příklad. Toto rozhodnutí je odůvodněno uznáním odborných kompetencí analytiků informací, kteří – v souladu s platnými standardy – identifikují ta dezinformační sdělení, která jsou populární, společensky významná a charakteristická/typická pro určité trendy. V každém jednotlivém případě jsme se proto pokusili dohledat původní příspěvek – to vedlo buď přímo k příspěvkům na platformách, nebo k archivu organizací zabývajících se ověřováním faktů. V ojedinělých případech nebylo možné se k původnímu materiálu dostat – v takových situacích jsme vycházeli z informací a snímků obrazovky uvedených ve zprávě o ověřování faktů, pokud obsahovaly dostatečné informace k provedení úplné analýzy.

Přijatý postup výběru materiálu nezaručuje reprezentativnost. Souvisí to jednak s obecně neřešitelnou nemožností splnit tento požadavek ve výzkumech využívajících metodu obsahové analýzy (je totiž obtížné vymezit úplný soubor textů daného typu,

což se samozřejmě týká i falešných zpráv), a se specifikou práce organizací zabývajících se ověřováním faktů (rozhodnutí o analýze daného sdělení souvisí jak s osobními předsudky fact-checkera, tak s předsudky vyplývajícími z politiky či závazků dané organizace). Vycházelo se však z předpokladu, že získaný počet sdělení umožňuje identifikovat dominantní trendy a charakteristické jevy falešných zpráv v českém jazyce. Je však třeba zdůraznit, že kvantitativní prezentace dat s využitím procentuálních hodnot má orientační charakter – jejím cílem je, jak již bylo zmíněno, poukázat na naznačené trendy či dominantní rysy (ve vztahu k ostatním rysům) sdělení daného typu. V tomto smyslu konkrétní procentuální hodnota neznamena, že daný rys se vyskytuje v určité míře v celkovém korpusu falešných zpráv (který nelze získat). Je spíše třeba vycházet z interpretace, která poukazuje na výskyt daného rysu v dané míře ve vztahu k ostatním rysům analyzovaného souboru zpráv. V dlouhodobém horizontu je možné provádět srovnávací analýzy, především se zahrnutím důvěryhodných mediálních sdělení jako srovnávacího kontextu.

Data získaná v souladu s výše popsaným postupem nakonec zahrnovala 202 multimodálních záznamů (falešných zpráv ve formě textu, obrazu, videa nebo kombinované formy) pocházejících z faktografických tvrzení vypracovaných v rámci projektu CEDMO v období od 4. 12. 2020 do 30. 4. 2026.

Jelikož je za jeden z podstatných definičních rysů falešných zpráv považována skutečnost, že se podobají sdělením novinářského charakteru, zaměřila se provedená analýza na ty prvky, které jsou v mediálních studiích považovány za podstatné pro určení specifik struktury a vnímání novinářské informace (zprávy). Pozornost byla soustředěna zejména na otázku formátu, rámcování (hlavního kontextu, rámce, v němž je informace prezentována) a legitimace (způsobu budování důvěryhodnosti sdělení).

Rámcování bylo definováno prostřednictvím

- identifikace vybraných klíčových slov ve sdělení a analýzy nadpisu a první věty / prvního odstavce (v případě textu);
- identifikace vybraných klíčových slov, analýzy úvodní fráze a textu vloženého do sdělení, který nasměrovává interpretaci (v případě videozáznamů);

- identifikace hlavních sémantických prvků a textu vloženého do obrazu (pokud se vyskytoval) v případě statických vizuálních sdělení.

Rámování bylo definováno lineárně – na základě principu, že základní rámec interpretace určuje prvek sdělení, s nímž se příjemce setká jako první (například úvodní text k videu definuje rámec vnímání tohoto videa)¹.

Pro účely analýzy legitimace byla jako výchozí bod přijata klasifikace týkající se informačních sdělení v médiích, jejíž autorem je van Leeuwen², která zahrnuje následující prvky:

1. Autoritizace – je realizována odvoláním se na autoritu, ať už osobní či jinou (osoba plnící funkci odborníka, ale také právo, tradice, zvyk).
2. Morální hodnocení – vychází z hodnot a morálky (čímž se jednání daného společenského aktéra zařazuje do kategorie dobra a zla) a je realizováno prostřednictvím názoru, abstrakce nebo analogie, které vytvářejí morální základy kladného či záporného hodnocení daného jednání nebo situace.
3. Racionalizace legitimizuje společenskou praxi odkazem na její racionální cíle a důsledky, data a důkazy, jakož i odvoláním se na znalosti, tvrzení a logické argumenty.
4. Mythopoiesis je legitimizace dosažená vyprávěním krátkých příběhů, které aktualizují rozpoznatelné narativní modely, jež nejčastěji zdůrazňují téma trestu a odměny.

Analýza legitimace vycházela z identifikace určitých typů sémantik a komunikačních struktur ve sděleních.

Sdělení byla kódována podle klíče, který vznikl na základě odborné literatury, předchozích zkušeností výzkumného týmu CEDMO a předběžné analýzy dat³.

¹ Tento předpoklad byl přijat pro účely obsahové analýzy; v budoucnu jej bude možné porovnat s výzkumy týkajícími se procesů vnímání sdělení uživateli platform.

² Van Leeuwen, T. (2007). Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication*, 1(1), 91-112.

³ Tým CEDMO již dříve vypracoval zprávy týkající se strukturálních charakteristik falešných zpráv (<https://cedmohub.eu/rhetoric-of-fake-news-in-poland-czechia-slovakia-content-analysis/>);

Schéma kódování multimodálních dezinformačních sdělení (falešných zpráv) v oblasti zdravotních dezinformací

1. Formát

- pouze text (T)
- pouze statický obraz (O)
- pouze video (V)
- text + statický obraz (TO)
- text + video (TV)
- text + statický obraz + video (TOV)
- statický obraz + video (OV)

2. Rámování

- spiknutí
- společenský konflikt
- oběť – agresor
- riziko (negativní důsledky)
- znevážení autority (osoby, instituce, vědy)
- rada
- politika
- (neutrální) informace
- smíšené

3. Legitimizace

- autoritizace
- morální hodnocení
- racionalizace
- mythopoiesis
- ironie⁴

<https://cedmohub.eu/disinformation-narratives-in-fake-news-in-polish-czech-slovak-and-their-semantic-structure/>)

⁴ Tato kategorie byla do původní klasifikace přidána na základě analýzy dat.

- jiné

Níže uvedené tabulky představují podrobnou interpretaci kategorií z oblasti rámování a legitimizace. Je třeba mít na paměti, že slova jsou považována za indikátory, nikoli za automatická kritéria.

Rámování

Rámec	Klíčová slova	Symbol
spiknutí	spiknutí, tajná dohoda, dohoda, agenda, plán, globalisté, elity, depopulace, experiment, plandemie, cenzura, manipulace, zatajování, skrývání, falšování, kontrola, propaganda, Big Pharma, farmaceutická mafie, koncerny, zájmy, lobby, tajemství, „pravda“, „systém“	S
společenský konflikt	konflikt, rozkol, napětí, spor, boj, vzpoura, protest, polarizace, segregace, diskriminace, vyloučení, nátlak, odpor, nesouhlas, nenávisť, stigmatizace, očkování, neočkování, pacienti, lékaři, rodiče, děti, systém, občané, elity	SK
oběť – agresor	oběť, agresor, pachatel, mučitel, poškozený, ukřivděný, pronásledovaný, zastrašovaný, nucený, represovaný, utrpení, újma, násilí, represe, zneužití, útok, tlak, nátlak, experiment, děti, senioři, pacienti, ženy, lékaři, systém	OA
riziko (negativní důsledky)	riziko, ohrožení, nebezpečí, škoda, následky, komplikace, nežádoucí účinky, smrt, úmrtí, nemoc, otrava, toxiny, krevní sraženiny, mrtvice, infarkt, neplodnost, autismus, nádor, imunita, poškození, oslabení, bolest, alergie, zánět, katastrofa, tragédie, krize	R
znevážení autority (osoby, instituce, vědy)	lež, podvod, propaganda, manipulace, korupce, úplatkářství, sponzorování, lobbying, cenzura, kompromitace, nedůvěryhodnost, pseudoexpert, pseudoautorita, pseudověda, lékaři, odborníci, vědci, WHO, hygienická stanice, ministerstvo, média, koncerny, farmaceuti, výzkum, statistiky, údaje	ZA
rada	rada, doporučení, pokyn, prevence, léčba, terapie, suplementace, strava, detox, očista, imunita, vitamín, byliny, minerály, výzkum, konzultace, příznaky, diagnóza, recept, přípravek, přírodní, domácí, alternativní, vyhnout se, používat, pít, jíst, koupit, zkontrolovat	RA
politika	politika, vláda, stát, ministerstvo, hygienická stanice, zdravotní pojišťovny, WHO, EU, Evropská komise, zákon, právo, předpisy, nařízení, zákaz, omezení, lockdown, roušky, očkování, očkovací pas, úhrada, kampaň, volby, strana, premiér, prezident, ministr, propaganda, kontrola, zájmy	POL
(neutrální) informace	Kódováno v případě absence slov/kontextů naznačujících jiný rámec; uvádění údajů, prezentace grafů atd.	I

smíšené		S
---------	--	---

Legitimizace	Klíčová slova	Techniky	Pomocná otázka	Symbol
autorizace	odborník, lékař, profesor, vědec, výzkumník, specialista, autorita, medicína, věda, výzkum, publikace, zpráva, WHO, CDC, EMA, ministerstvo, hygienická stanice, vysoká škola, ústav, klinika, nemocnice, doporučení, pokyny, stanovisko, certifikát, vědecký důkaz	Odvolání se na autoritu osoby nebo instituce; posilování důvěryhodnosti pomocí vědeckých titulů; zmiňování „výzkumů“ bez podrobností; používání názvů institucí; naznačování, že něco je pravda, protože to řekl lékař, odborník, profesor nebo organizace	Odůvodňuje text svou tezi odkazem na osobu, instituci, titul nebo „odborné znalosti“?	A
morální hodnocení	dobré, špatné, škodlivé, zodpovědné, nezodpovědné, etické, neetické, čestné, nečestné, správné, nesprávné, hanebné, skandální, újma, utrpení, povinnost, péče, bezpečnost, ochrana, svoboda, důstojnost, pravda, lež, blaho dětí, blaho pacientů, život, zdraví	Prezentace postoje jako morálně správného; rozdělení činů na „dobré“ a „špatné“; vyvolávání pocitu viny, povinnosti nebo odpovědnosti; apel na péči o děti, seniory, pacienty; vytváření opozice: „my chráníme zdraví“, „oni ohrožují lidi“	Prezentuje text něco jako dobré/špatné, zodpovědné/nezodpovědné, správné/hanebné?	M
racionalizace	protože, jelikož, proto, vyplývá z, vede k, způsobuje, zvyšuje, snižuje, účinnost, riziko, údaje, statistiky, čísla, procenta,	Odůvodňování logikou, příčinou a následkem; odvolávání se na data, čísla, grafy nebo statistiky; vysvětlování „mechanismu“ působení nemoci, léku, vakcíny nebo terapie;	Odůvodňuje text tezi pomocí logiky, údajů, účinků, příčin nebo užitečnosti?	R

	důkaz, analýza, mechanismus, příčina, následek, příznaky, důsledky, účinky, vyplatí se, stojí za to, je třeba, je nutné, logické, racionální	prezentování daného postupu jako praktického, účinného, nezbytného nebo výhodného		
mythopoiesis	příběh, případ, svědectví, příklad, vyprávění, kdysi, po letech, jistá osoba, známý, matka, dítě, pacient, lékař, zachránil, zemřel, onemocněl, trpěl, uzdravil se, skrytá pravda, probuzení, varování, poučení, trest, odměna, hrdina, oběť	Odůvodnění prostřednictvím příběhu; využití příběhu jednotlivce jako důkazu; varovné vyprávění: „kdo neposlechl, onemocněl“; spásitelské vyprávění: „kdo použil tuto metodu, uzdravil se“; vytváření hrdinů, obětí a viníků; emotivní příklady namísto systematických údajů	Odůvodňuje text tezi příběhem, příkladem, svědectvím, varovným příběhem nebo vyprávěním o důsledcích?	MY
ironie	samozřejmě, jasně, určitě, náhodou?, „odborníci“, „vědci“, „bezpečné“, „účinné“, úžasné, bravo, skvělé, gratuluji, no jo, jako obvykle, zase, prý, údajně, podle všeho, takzvaná věda, náhodou, podivnou náhodou	Zesměšňování protivníka; zpochybňování autority pomocí uvozovek nebo sarkasmu; naznačování absurdity bez přímého argumentu; používání rétorických otázek; distancování se od oficiálních pojmů, např. „odborníci“, „věda“, „bezpečná vakcína“; posílení sdělení pomocí výsměchu	Legitimizuje text svůj po posměchem, sarkasmem, uvozovkami, zesměšňováním nebo zdánlivou chválou	I
jiné				J

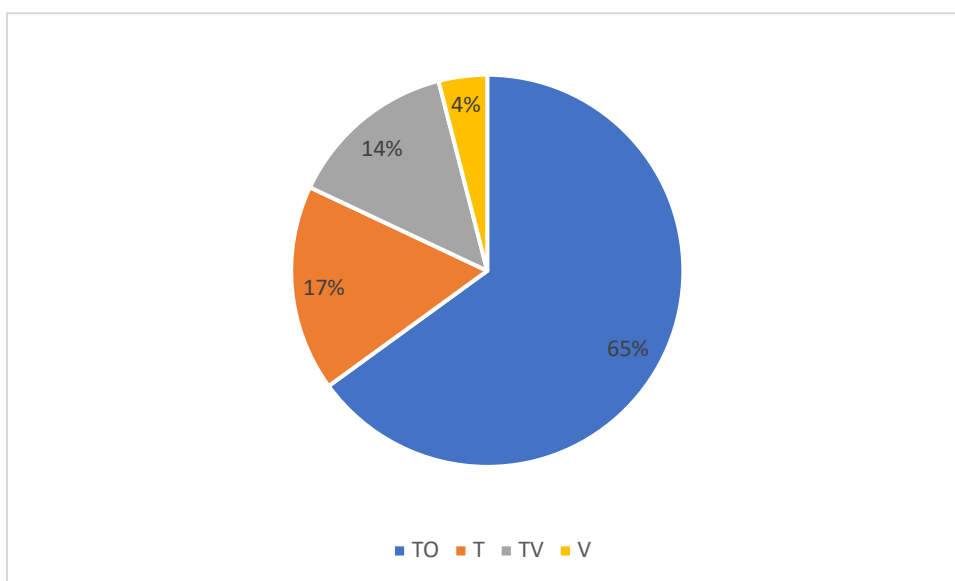
Proces kódování zahrnoval následující fáze:

1. Úvodní schůzka za účelem projednání schématu kódování

2. Zkušební kódování (30 příkladů)
3. Setkání zaměřené na výměnu zkušeností a vyjasnění nejasností, které vznikly v průběhu zkušební kódování
4. Individuální kódování prováděné dvěma výzkumníky (v oblasti formátu byla dosažena shoda na úrovni 0,9–1,0; v oblasti rámování byla dosažena shoda na úrovni 0,6–0,8)
5. Vysvětlení neshod a stanovení kódování pro dřívější rozdíly. V závislosti na daném prvku bylo dosaženo shody; byly přidány jednotlivé hodnoty nebo byla uznána nejednoznačnost sdělení v daném ohledu.
6. Nakonec po projednání nejasností a provedení oprav bylo dosaženo plné shody v kódování.

1. Výsledky – analýza a interpretace

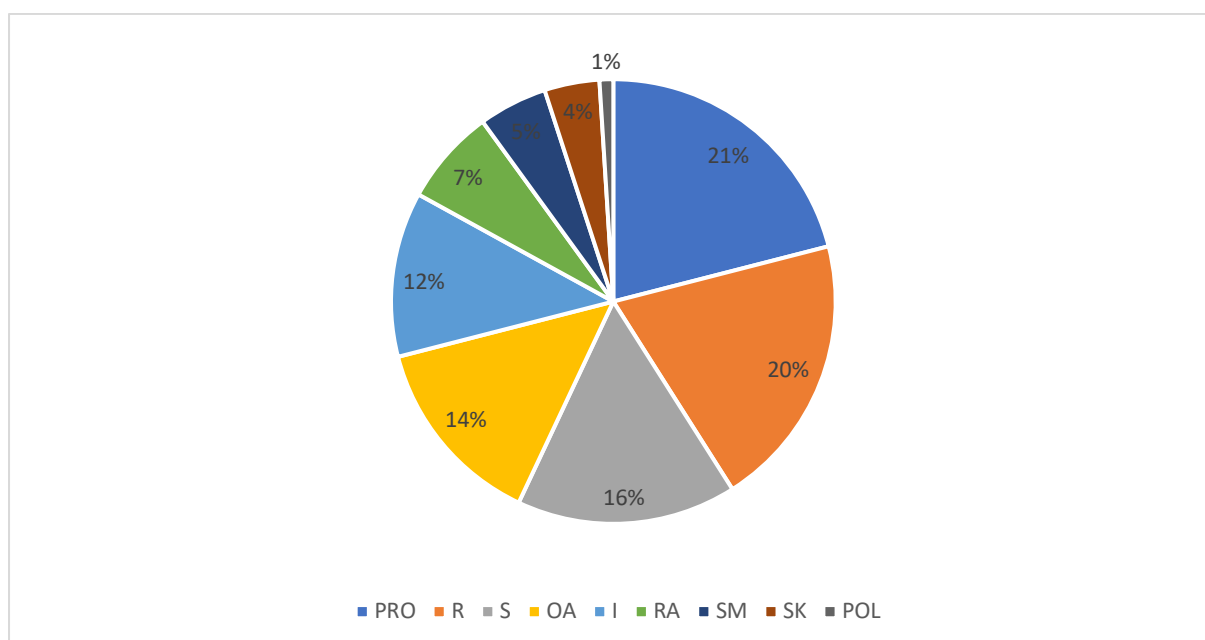
1.1. Formát

Obrázek 1 Formát N=202

Analýza dominantních formátů sdělení typu „fake news“ v oblasti zdravotní dezinformace ukazuje na výraznou převahu sdělení skládajících se z textu a obrazu a na malý počet sdělení výhradně ve formě videa. Srovnání s výsledky dřívějších výzkumů provedených v rámci CEDMO poukazuje na specifika lékařské dezinformace z hlediska formátu. Většina sdělení má především formát textu a fotografie (65 % ku 53 %), v menší míře formát textu a videa (14 % ku 25 % v korpusu s rozmanitou tematikou). Tato pozorování naznačují, že v kontextu zdravotnických dezinformací má statický obraz stále zvláštní význam. Tyto obrazy mají také specifický charakter – často se jedná o snímky obrazovky s texty nebo dokumenty, ale také o vědecké ilustrace, někdy upravené přidáním uměleckých prvků.

1.2. Rámování

Obrázek 2 Rámování N=202

Rámování falešných zdravotnických zpráv je rozmanité. Zřetelně lze však rozpoznat dva dominantní trendy – rámování prostřednictvím zdůrazňování rizik a vyvolávání

strachu (zejména v protiočkovacích sděleních) a rámování prostřednictvím zpochybňování autorit (a to jak osob, tak například vědeckých narativů či rozhodnutí orgánů veřejné moci). Tento typ rámování tvoří celkem 41 % analyzovaných případů. Procentní hodnoty v dalším rozmezí (mezi 10 % a 20 %) se vztahují k rámování prostřednictvím konspiračních teorií, narativů typu „agresor a oběť“ a neutrálního předávání informací. Stojí za zmínku, že rámování zdravotních dezinformací v České republice se zásadně liší od toho, které pozorujeme v Polsku. V případě Polska dominují konspirační teorie a prezentace sdělení jako neutrální informace (které se vyskytují ve více než 40 % sdělení), zatímco mnohem méně zastoupené jsou rámce spojené s vyvoláváním strachu nebo pocitu ohrožení.

Porovnání získaných údajů s údaji týkajícími se rámování dezinformačních sdělení s různou tematikou⁵ ukazuje na menší výskyt rámování z pohledu konspiračních teorií (15 % oproti 48 % v obecně tematickém korpusu), větší roli znevažování autority (43 % oproti 25 % v obecně tematickém korpusu) a výrazně větší roli rámování prostřednictvím rizika a strachu (20 % v analyzovaném korpusu oproti 8 % v obecně tematickém korpusu).

V oblasti zdravotních dezinformací se objevuje také specifický a rozsáhlý rámec v podobě poskytování rad a podpory v obtížných situacích (7 %).

⁵ <https://cedmohub.eu/rhetoric-of-fake-news-in-poland-czechia-slovakia-content-analysis/>;
<https://cedmohub.eu/disinformation-narratives-in-fake-news-in-polish-czech-slovak-and-their-semantic-structure/>)

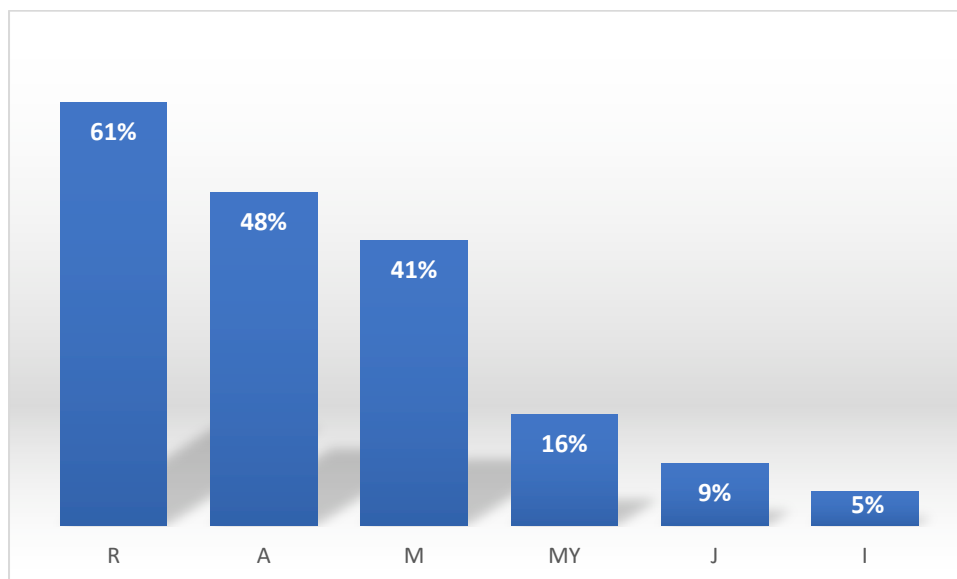

Obrázek 3 Rámování – riziko

Obrázek 4 Rámování – znevažování autorit

1.3. Legitimizace

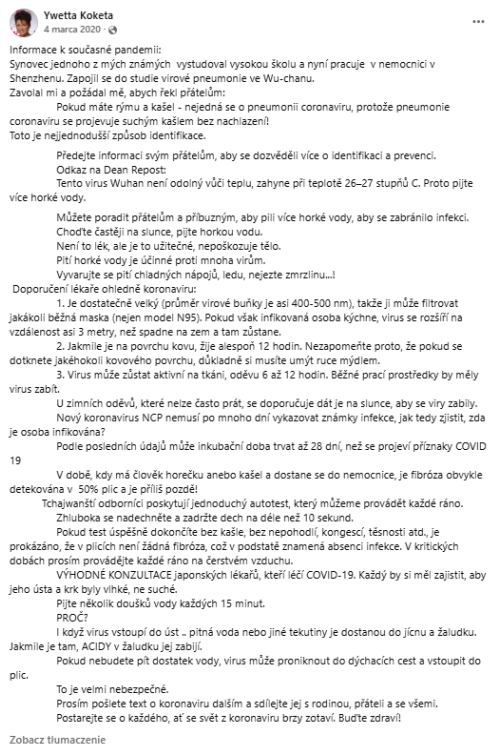

Obrázek 5 Legitimace N=202

V oblasti legitimace jednoznačně dominují mechanismy, které lze spojit se (zdánlivě) vědeckým uvažováním. Jedná se především o racionalizaci a odvolávání se na autoritu. Tyto dvě kategorie se velmi často vzájemně podporují a vytvářejí narativy napodobující narativy přítomné v „evidence based medicine“. Vysoko se umísťuje také legitimace prostřednictvím odvolání se na hodnoty, což v kontextu nemoci a smrti není překvapivé.

Je však zajímavé, že morální legitimace se vyskytuje méně často než v obecně tematickém korpusu (kde činí 50 %)⁶. Výrazně častější je naproti tomu racionalizace (61 % oproti 32 % v obecně tematickém korpusu) a odvolávání se na autority (48 % oproti 27 % v obecně tematickém korpusu). O něco vyšší je míra racionalizace prostřednictvím vyprávění příběhů – v korpusu falešných zdravotnických zpráv činí 16 % (v obecně tematickém korpusu je to 11 %). V této souvislosti se objevuje nový žánrový podtyp, který spočívá ve vyprávění příběhů lékařů/výzkumníků provádějících výzkumy, které byly zapomenuty nebo odmítnuty. Tyto příběhy často zahrnují motivy útlaku těchto osob nebo jejich boje o uznání svých názorů.

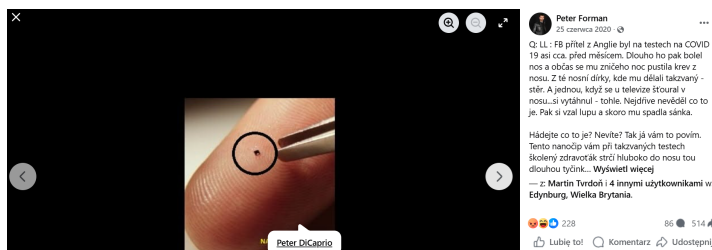
⁶ <https://cedmohub.eu/rhetoric-of-fake-news-in-poland-czechia-slovakia-content-analysis/>;
<https://cedmohub.eu/disinformation-narratives-in-fake-news-in-polish-czech-slovak-and-their-semantic-structure/>)

Obrázek 6 Legitimizace – racionalizace

Obrázek 7 Legitimace – autorita

Obrázek 8 Legitimace – vyprávění příběhů

2. Závěry

Zdravotnické dezinformace (falešné zprávy) mají zjevně svou specifickou strukturu, a to jak z hlediska srovnání s podobnými sděleními na jiná témata, tak z hlediska jazyka (země), v němž se vyskytují. Pokud jde o Česko, zvláště charakteristickým rysem je omezená (ve srovnání se Slovenskem a zejména s Polskem) politizace zdravotnických dezinformací.

Co se týče charakteristických struktur, zdravotnická dezinformace:

1. Na jedné straně zřetelně napodobuje vědecký diskurs prostřednictvím způsobů legitimizace: odvolává se na (zdánlivě) racionální argumenty nebo na poznatky prezentované jako vědecké poznatky (vyplývající z vědeckých výzkumů), často se také odvolává na autoritu, na osobu, která svým vzděláním nebo neochvějným postojem dodává sdělení důvěryhodnost. Méně významnou roli hrají legitimizační mechanismy spojené s emocionální sférou, jako je odvolávání se na morální zásady či osobní příběhy jednotlivých osob.
2. Na druhou stranu se analyzované sdělení na úrovni rámování velmi silně odvolává na emoce. Jedná se především o strach, vyvolávání pocitu ohrožení a rizika spojeného s lékařskými postupy, zejména očkováním. To doprovází zpochybňování uznávaných autorit a prezentování alternativních způsobů interpretace světa a vědeckých údajů.

Takto v oblasti zdravotnické dezinformace vzniká charakteristická směs – jde o zdánlivý racionalismus nabízených řešení, který spočívá ve vyvolávání strachu z přijatých systémových řešení a autorit.

Summary

Health-related disinformation (fake news) clearly has its own specific structure, both in terms of comparisons with similar messages on other topics and in terms of the language (country) in which it appears. As far as the Czech Republic is concerned, a particularly distinctive feature is the limited (compared to Slovakia and especially Poland) politicization of health-related disinformation.

In terms of characteristic structures, health-related disinformation:

1. On the one hand, clearly mimics scientific discourse through various means of legitimization: it refers to (seemingly) rational arguments or to findings presented as scientific knowledge (derived from scientific research); it also frequently appeals to authority—to a person whose education or unwavering stance lends credibility to the message. Legitimization mechanisms linked to the emotional sphere, such as appeals to moral principles or the personal stories of individuals, play a less significant role.

2. On the other hand, at the framing level, the analyzed message relies very heavily on emotions. This primarily involves fear, evoking a sense of threat and risk associated with medical procedures (especially vaccination). This is accompanied by the questioning of recognized authorities and the presentation of alternative ways of interpreting the world and scientific data.

Thus, in the realm of health-related disinformation, a characteristic mix emerges—one of apparent rationalism in the proposed solutions, which relies on instilling fear of established systemic solutions and authorities.

Tato prezentace je součástí mezinárodního projektu financovaného Evropskou unií (akce č. 101158609) a spolufinancovaného polským Ministerstvem vědy a vysokého školství v rámci programu s názvem „Spolufinancované mezinárodní projekty“ v letech 2024–2026 (smlouva č. 6054/DIGITAL/2024/2025/2).

Vyjádřené názory a stanoviska jsou však výhradně názory autorů a nemusí nutně odrážet názory Evropské unie, Evropské výkonné agentury pro zdraví a digitalizaci (HaDEA) ani polského Ministerstva vědy a vysokého školství. Ani Evropská unie, ani Evropská výkonná agentura pro zdraví a digitalizaci (HaDEA), ani polské ministerstvo vědy a vysokého školství za ně nenesou odpovědnost.

**Funded by
the European Union**

